

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.09(430)(092)БОРХЕРТ
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.2/12>

Солодка Л. О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Криницька Н. І.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Дзекун Ю. О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ХУДОЖНЄ ЗОБРАЖЕННЯ ПСИХОТРАВМИ В МАЛІЙ ПРОЗІ В. БОРХЕРТА (НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ “DAS BROT”)

Стаття присвячена аналізу творчої спадщини Вольфганга Борхерта у контексті повоевнинної німецької «літератури руїн» (Trümmerliteratur) та формування концепту психотравми в малій прозі письменника. У дослідженні окреслено біографічні штрихи тяжкої долі автора, життя якого рано обірвалося у зв'язку із переживанням війни, ув'язненням, фізичним виснаженням та тривалою хворобою, що зумовили появу у його текстах експресивного художнього осмислення моральної покинутості, душевного виснаження та деструктивного впливу війни на особистість. Доленосні випробування визначили авторську стилістику, для якої характерна асоціативна образність, фрагментарна строкатість символіки, концептуальні характеристики. Теоретичну основу дослідження становлять напрацювання Trauma Studies (К. Карут, Б. ван дер Колк, Дж. Герман), що уможливають інтерпретацію текстів Борхерта крізь призму індивідуальної та колективної травматичної пам'яті, характерної для німецького повоевнинного суспільства.

У статті проаналізовано символіку повсякденних образів, що постають маркерами психотравматичного досвіду, а відтак структурують внутрішній світ індивіда, а також стилістичні особливості авторського наративу, які проявляються через фрагментарність, лаконізм, редукованість висловлювання та підвищену емоційну експресію. Наукова новизна студії полягає у поєднанні літературознавчого та перекладознавчого підходів із методологією Trauma Studies, що дозволяє розглядати малу прозу В. Борхерта як комплексний художній феномен, заснований на трансляції та переосмисленні психотравматичного досвіду, особливо значущого у контексті сучасної російсько-української війни.

Отримані результати дослідження можуть бути використані у подальших студіях з германістики, перекладознавства, психології літератури, а також у практиці викладання німецькомовної художньої прози.

Ключові слова: німецька література, Вольфганг Борхерт, Trümmerliteratur, повоевнинна проза, психотравма, Trauma Studies, мала проза, художня репрезентація війни, символіка, фрагментарність, лаконізм, сенсорика, перекладацькі стратегії.

Постановка проблеми. Воєнна психотравма сьогодні постає одним із домінуючих аспектів у сфері інтерпретації, дослідження та культурної репрезентації, що безпосередньо зумовлено глобальними викликами сучасності. Широкомасштабна російсько-українська війна, яка розгортається в самому серці Європи, актуалізує потребу

в аналізі та синтезі травматичного досвіду, адже його проживання акумулює шари нинішніх і попередніх больових точок, лише частково рефлексованих, зокрема через наративні форми. У цьому контексті особливо доречним постає звернення до творчості малознаного в українському дискурсі німецького письменника Вольфганга Борхерта

(1920–1947), чия літературна спадщина й досі позбавлена належного наукового поцінування. Залучення автентичних німецькомовних текстів дає змогу крізь наратив досягнути авторську оптику на бурхливі воєнні події, глибоке переживання яких він проніс через коротке земне життя, що тривало лише двадцять шість років, шість із яких були безпосередньо пов'язані з війною та її наслідками. Таким чином, систематизація та наукове переосмислення доробку Борхерта не лише забезпечують його текстологічну цілісність, а й сприяють формуванню нового прочитання його творів у контексті російсько-української війни, де питання репрезентації травми набувають особливої актуальності, що й визначає концептуальне русло нашої студії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературна спадщина Вольфганга Борхерта посідає чільне місце в контексті повоєнної німецької «літератури руїн» (нім. Trümmerliteratur), зосередженої на психологічному та фізичному досвіді війни, а також «години нуль» (нім. Stunde Null), репрезентованої через особистісне та колективне переживання травми, а отже, втрату ціннісних життєвих орієнтирів.

Розвідки, присвячені творчості Борхерта, спрямовані на висвітлення унікальності його авторського письма доби Trümmerliteratur, що виявляється у поєднанні драматизму, лаконізму та уривчастої стилістики. Фундаментальне дослідження Гіллі Герменау «Das Erlebnis der menschlichen Verlassenheit bei Wolfgang Borchert» (1951) [9] відтворює ключову тему творчого доробку автора – концепту покинутості (нім. Verlassenheit), а відтак екзистенційної кризи, де через наратив показано втрату цінностей, духовних опор та гуманістичних устремлінь. Міфопоетичний стиль автора глибоко простежено в дослідженні Курта Фікерта “Signs and Portents: Myth in the Work of Wolfgang Borchert” (1980), де через приховані символи, як-от хліб, годинник, двері тощо розгортається архетипна структура тексту, розкриваючи через побутові деталі закодовані сенси, представлені як травматичні маркери [7].

Провідні сучасні студії засвідчують посилений інтерес до осмислення психотравми. Так, Мерве Карабулут у статті «Die Kriegsspuren in der Kurzgeschichte “Nachts schlafen die Ratten doch” von Wolfgang Borchert» (2022) трактує його новели як типовий зразок «літератури руїн» [10]. Теоретично вагомим є дослідження Віри Профіт «Wolfgang Borchert’s Die Küchenuhr: A Study in Responding to Injury» (2023), інтегруючи концеп-

ційні наративи Зігмунда Фрейда, Кеті Карут, Бессела Ван дер Колка та ін. [12]. Науково ціннісне й концептуально глибоке дисертаційне дослідження Анни Набер «Den anderen geht es noch schlechter. Kriegstrauma in der deutschen Literatur der unmittelbaren Nachkriegszeit» (2018) всебічно аналізує творчий доробок письменника, позиціонуючи його як одного з провідних представників травматичного дискурсу [11].

Пласт українознавчих досліджень охоплює аналітичні розвідки В. С. Дзюбинської (1970), С. А. Притолок (2016), Г. Г. Братиці (2020), Н. В. Яременко (2021), де цілісно окреслено особливості поетики письменника. Релевантною для нашого дослідження є стаття О. О. Добринчук «Особливості функціонування та перекладу німецьких модальних часток у короткому оповіданні В. Борхерта „Кухонний годинник”» (2018), яка демонструє вплив модальних часток як засобів експлікації емоційно-експресивних характеристик персонажів. На перекладі оповідання Борхерта «Хліб» («Das Brot», 1946 р.) зосереджує увагу Р. С. Колесник у статті «Когезія та когерентність у художньому перекладі (на матеріалі перекладів оповідань В. Борхерта)» (2013) [2]. Українською мовою оповідання «Das Brot» вийшло друком 1979 р. у випуску серійного видання «Зарубіжна новела» (перекладач – В. Василюк) [3, с. 34–40]. Як бачимо, наявність авторитетних закордонних студій та поодинокі українські розвідки засвідчують науковий інтерес до творчості німецького письменника, втім художня репрезентація психотравми, що поєднує Trauma Studies, літературознавчий аналіз та перекладознавчу перспективу в малій прозі В. Борхерта досі залишається малодослідженою, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз художнього зображення психотравми в малій прозі Борхерта в контексті повоєнної «літератури руїн» та з’ясування специфіки її відтворення в оповіданні «Das Brot». Для досягнення мети визначено такі завдання: окреслити біографічні чинники, що вплинули на формування травматичного дискурсу автора; визначити теоретичні засади осмислення травми в художньому тексті; проаналізувати символіку повсякденних образів та стильові доміанти прози Борхерта; розглянути перекладацькі аспекти відтворення травматичних смислів у новелі.

Виклад основного матеріалу. Постає Борхерта, безперечно, є трагічною, зважаючи на життєві випробування, пов’язані з війною, фронтовим

досвідом та тяжкими наслідками фізичних та психологічних травм, які, зрештою, передчасно обірвали його життя. Попри короткий земний шлях, письменникові вдалося сформувати унікальний художній феномен, характерний для німецького дискурсу доби *Stunde Null*, у якому поєдналися експресивна напруга, мінімалістична поетика, а також глибоко екзистенційне осмислення психотравматичного досвіду.

Важливим аспектом осмислення поетики Борхерта є врахування біографічних елементів, що безпосередньо вплинули на формування його художнього мислення та індивідуального стилю. Народившись у високоосвіченій родині (мама – вчителька, тато – письменник), хлопець був залюблений у літературу, виявляв неабиякий хист до акторської майстерності та згодом здобув відповідний диплом. Поєднання літературного смаку й театрального хисту сформувало експресивний авторський стиль, що виявлявся в його текстах через драматичність, діалогічність, ритмічну фрагментарність, ставши знаковим явищем для воєнної психотравматичної прози.

Не минула Борхерта мобілізація, відтак уже в червні 1941 р. він був змушений проходити виснажливу службу, складні і нестерпні умови якої призвели до важкої хвороби. При цьому його негідкорення нацистській владі та сатиричні висловлювання на її адресу спричинили судові переслідування та навіть вимоги смертного вироку. Хоча, на щастя, тяжкого покарання Борхерт unikнув, поранення та ув'язнення фатально позначилися на фізичному стані письменника, що зрештою призвело до прикутості до ліжка. Фізичну слабкість автор компенсував творчим піднесенням, створивши за ці два роки (1945–1947) близько п'ятдесяти високохудожніх коротких прозових текстів, а також знакову драму «*Draußen vor der Tür*», що спершу прозвучала як радіодрама у 1947 р., а наступного дня після смерті письменника – 21 листопада 1947 р. – була поставлена на сцені [5]. Попри те, що нацистський режим передчасно обірвав життя талановитого митця, співвітчизники зберегли найвищі здобутки його творчості, сповнені роздумів над екзистенційними питаннями війни, моральної відповідальності та етичних цінностей. Через призму власних пережитих випробувань, Борхерт створював емоційно виразну поезію, пронизливі оповідання, гостросюжетні п'єси та концептуально вагомі есе, що забезпечили йому літературне визнання.

Духовними орієнтирами для Борхерта стали американські письменники Ернест Гемінгвей та

Томас Вулф, під впливом яких він утверджував жанр короткого оповідання в повоєнній Німеччині. Водночас творчі орієнтири самого Борхерта формували таких авторів, як Генріх Белль і Зігфрід Ленц. Після смерті автора було укладено зібрання творів «*Gesamtwerk*», яке неодноразово перевидавався. У 1988 році засновано Міжнародне товариство Вольфганга Борхерта (*Internationale Wolfgang-Borchert-Gesellschaft*), діяльність якого спрямована на популяризацію творчості німецького письменника, зокрема, через співпрацю з архівними джерелами у Гамбурзі, організацію різнопланових конференцій, наукових читань та інших просвітницьких пошанувань [5].

Тематика оповідань Борхерта зображує трагічні долі цивільних людей, які опинилися в епіцентрі буремних воєнних подій, сповнених віянням смерті, глибоким відчаєм, невимовним стражданням і втратою довіри. Мала проза Борхерта в контексті художньої реалізації психотравматичного досвіду вирізняється не безпосереднім описом воєнних баталій, як-от у Е. Юнгера, Е.-М. Ремарка, Г. Белля та інших, а реалізується через імпліцитні вияви внутрішньої травматичності, роздвоєності, тілесних реакцій як ознак травматичного впливу, а також емоційним напруженням. Ця симптоматика окреслена в дослідженнях Кеті Карут, яка у праці «*Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*» (1996) [6] позиціонує травму як досвід, що не може бути повністю осмислений у момент події, а тому має здатність повертатися через симптоматичні повторення. Поетика стилю Борхерта, зокрема, в оповіданні «*Das Brot*», корелює також із положеннями Бессела ван дер Колка (2014) [1], який наголошує на соматичному закріпленні травматичної пам'яті. Травма набуває прихованих характеристик і реалізується в художньому тексті через лаконізм оповіді, фрагментарність стилю, уривчастість тексту, часті повторення.

Подібно до Гемінгвея з його «методом айсберга», автор пропонує читачам осмислити й відчутти підтекст подій. Із непрямого контексту оповіді розуміємо, що подружжя похилого віку переживає після Другої світової війни тяжкі голодні часи, що логічно впливає вже із самої назви твору. Однак значно страшнішою за фізичну нестачу є криза у людських стосунках, майстерно змальована Борхертом через побутову сцену прихованого нічного поїдання чоловіком хліба з їхнього крихітного пайку, що викликає у його дружини невимовний біль.

Утім, перед нами культурна родина, яка навіть у найважчі часи не опускається до скандалів і сва-

рок: дружина все розуміє, але робить вигляд, що нічого не помітила і тримається з гідністю, намагаючись натомість підтримати чоловіка. Психологічний біль цієї сильної духом жінки передано не прямою вербалізацією, а через характерні імпліцитні художні деталі, пов'язані із внутрішнім і тілесним відчуттям холоду, яке підтверджує положення Ван дер Колка про те, що травма фіксується передусім у тілі. Подана семантика яскраво простежується фрагментарністю авторського стилю: «Und das Messer lag da. Sie fühlte, wie die Kälte der Fliesen langsam an ihr hoch kroch. Und sie sah von dem Teller weg» [4]. Цей ніж на столі ніби стає Рубіконом між минулим життям, коли вони були одним цілим, і початком кінця, коли фізіологічна потреба в їжі починає витісняти для чоловіка все інше. Символічні маркери кризових почуттів і прихованої зради висвітлені через предметні атрибути *das Messer, die Kälte, die Fliesen*, які відображають холод, відчуження, емоційне відсічення від партнера, надаючи таким чином новелі метафоричного звучання. У такий спосіб наратор передає емоційну напругу через тілесно-сенсорну семантику, зосереджену на концепті повільності *langsam* та образі холоду *die Kälte*, які функціонують як епітетні виразники фізичного холоду та непритупленого внутрішнього болю.

Фізичний стан незрозумілого раптового пробудження о пів на третю (найтемніша година ночі) свідчить про тілесно-емоційний відгук на майбутню брехню, що яскраво простежується у тексті Борхерта: «Plötzlich wachte sie auf. Es was halb drei. Sie überlegte, warum sie aufgewacht war. Ach so!» [4]. Короткі непоширені, окличні та семантично насичені речення функціонують як маркери невербалізованого болю, переданого через наратив, підкреслюючи імпульсивність і фрагментарність внутрішнього переживання.

Особлива тиша вночі, яка, здавалося б, є природною для цього часу доби: «Es war still. Es war zu still...» [4], підкреслена рефренним повтором, слугує натяком на приховану біду, що наближається. Відсутність чоловікового дихання актуалізує мотив фізичної нестачі та покинутості почуттів жінки, увиразнюючи її відчуття самотності й тривоги.

Між чоловіком і дружиною формується виразна дуальність і антитеза: він – уночі на кухні, у темряві; вона – навпроти, у момент увімкнення світла. Його прихована брехня у поєднанні з її раптовим викриттям створюють дихотомію, яка надає тексту особливого звучання, наближаючи його до театральності сценічності через гру світла

й темряви, перестановку деталей та візуалізацію сценічного образу: «Sie stand auf und tappte durch die dunkle Wohnung zur Küche. In der Küche trafen sie sich. Die Uhr war halb drei. Sie sah etwas Weißes am Küchenschrank stehen. Sie machte Licht. Sie standen sich im Hemd gegenüber. Nachts. Um halb drei. In der Küche» [4]. Подана цитата акцентує часопросторову семантику, вибудовуючи контраст через гру кольорів і лексем *weiß – Licht – nachts*, що увиразнює символіку викриття та розкриття потаємного.

Повторюваність дії дружини, вираженої через постійне чищення скатертини від крихт хліба, зрештою призводить до викриття брехні. Цитата «Wenn sie abends zu Bett gingen, machte sie immer das Tisch Tuch sauber» [4] засвідчує сталість і ритуалізованість поведінки, при цьому лексема *immer* акцентує регулярність дії, надаючи зображуваному художньої достовірності та життєвої правди. Ключовим є висловлювання «Und auf der Decke lagen Brotkrümel» [4], де *Brotkrümel* постають символічним знаком порушеної довіри: саме ці крихти метафорично «руйнують» роки спільного подружнього життя, оголюючи тріщину у стосунках. Таким чином, лексеми *immer* та *Brotkrümel* функціонують як вербальні атрибути незворотності й непоправності ситуації, увиразнюючи процес втрати довіри та емоційного відчуження.

Сором'язливе виправдання чоловіка, увиразнене рефренним повторенням фрази: «Ich dachte, hier wäre was», демонструє його нездатність і небажання вербалізувати дійсність. Непроговорення, поєднане з фізичним та емоційним ступором, призводить до загострення внутрішнього конфлікту й формування кризових наслідків, які згодом набувають незворотного характеру. Шлях від кухні темним коридором до спальні підкреслюється повторюваними фразами: «Wind ist ja», – *meinte er. «Wind war schon die ganze Nacht». Als sie im Bett lagen, sagte sie: «Ja, Wind war schon die ganze Nacht. Es war wohl die Dachrinne»* [4]. Їхні репліки про вітер знаходять відгук одна в одній, утворюючи мовний повтор, який маскує справжню причину напруги. Лексеми *Nacht, Wind, kalt, still*, що звучать рефренно, функціонують як концепти неминучої втрати довіри у стосунках, увиразнюючи атмосферу холоду, відчуження та внутрішнього мовчання. Саме це мовчання корелює з дослідженням Кеті Карут, яка наголошує на неосмисленні травми в момент її переживання, що зумовлює її приховане повернення та непроговореність у наративі.

Знання дружини про свого чоловіка, набуте за довгі роки спільного життя, увиразнюється у цитаті: «Aber sie merkte, wie unecht seine Stimme klang, wenn er log» [4], де інтонаційна неприродність голосу чоловіка слугує індикатором брехні. Брехня як форма акомодатії призводить до її вимушеного «бачення» – вона фактично стає свідком нічного поїдання хліба: «Nach vielen Minuten hörte sie, dass er leise und vorsichtig kaute. Sie atmete absichtlich tief und gleichmäßig, damit er nicht merken sollte, dass sie noch wach war» [4]. Її глибоке, навмисно рівне дихання функціонує як репрезентант непроговорених слів і замовчування, формуючи невисловлену травму, що накопичується на тлі прихованої зради та емоційного відчуження.

Непроговорена проблема знаходить своє продовження наступного вечора, коли жінка, замість звичних трьох шматків хліба, ставить перед чоловіком чотири, аргументуючи це тим, що увечері хліб вона нібито не переносить, що передано у цитаті: «Abends vertrag ich das Brot nicht gut. Iss man. Iss man» [4]. Особливої експресивності набуває повторюваний імператив *iss*, який, попри відсутність окличної інтонації, увиразнює поступове емоційне притлумлення болю та внутрішнє примирення на тлі раптового прояву жалю. Низький нахил чоловіка над тарілкою та уникання погляду: «Sie sah, wie er sich tief über den Teller beugte. Er sah nicht auf. In diesem Augenblick tat er ihr leid» [4] свідчать про відчуття сорому й тяжкі життєві обставини, а відтак фраза *tief über den Teller* метафорично позначає не лише жадібне, майже пристрасне поїдання хліба чоловіком, зумовлене голодом, а й відчуття провини, яке не дозволяє йому дивитися дружині в очі, адже погляд стає виразником правди, внутрішнього сум'яття та болю.

Завершення оповідання: «Erst nach einer Weile setzte sie sich unter die Lampe an den Tisch» [4] увиразнює твір мотивом світла над столом, що постає антитезою до ініціальної сцени увімкнення світла, коли жінка викрила брехню. Таким чином, непроговорена дійсність, виражена через соматичні жести та концептуальні елементи, розкриває експресивну семантику тексту, відкриваючи проблему побутового характеру, що формується в умовах непримиренної воєнної дійсності, де немає конкретних винуватців, але саме війна руйнує довіру.

Отже, через текст Борхерта демонструється травматичний образ соціальної несправедливості, голодування та воєнних перипетій, які на тлі побутових непроговорених конфліктів стають

ще страшнішими для переживання. На відміну від фронтової воєнної прози, це картина буденної дійсності, що відтворює екзистенційні людські характеристики та здатність/нездатність їхнього проговорення й, урешті, подолання. Концептуальна канва, виражена через символи *Brot, Küche, Küchentisch, Bett, Schlafzimmer* як репрезентанти сімейного вогнища та інтимності побутового життя, проєктується в антитезі до атрибутів *Messer, Nacht, Wind, Kalt*, які формують холодний, темний спектр, що зрештою руйнують партнерську ідилію.

Імперативні форми дружини до чоловіка на зразок *komm, iss* свідчать про спробу жінки зберегти залишки контролю й комунікації у стосунках, водночас маскуючи внутрішній біль та непроговорене відчуття зради. Ці мовні імперативи виконують функцію псевдодіалогу, що зовні підтримує побутову «нормальність», але приховує неможливість справжнього емоційного контакту. Автор свідомо уникає називання головних героїв, демонструючи таким чином масштабність проблеми як універсальної людської кризи повоєнного періоду, що супроводжується дефіцитом, внутрішнім зламом особистості, втратою цінностей і моральних орієнтирів, а також гуманістичного оперття, зруйнованого війною.

Тепер поговоримо про перекладацькі виклики при відтворенні тексту Борхерта українською мовою. «Конденсованість мови – особливість індивідуального стилю Борхерта, яка вимагає від перекладача семантично точного перекладу. Лексичний склад навмисно обмежений, щоб відтворити на макрорівні обмеженість простору і часу оповідання», – слушно зауважує Р. С. Колесник [2]. Дійсно, Борхерт пише простою, майже розмовною мовою: короткі речення, мінімум стилістичних прикрас, предметна конкретність. Зберегти такий лаконічний стиль – це, на нашу думку, перший рівень перекладацьких викликів. Другий рівень – передати підтекст (основні концепти «брехня» і «співчуття» подані через дрібні деталі: крихти, ніж, рухи тощо). Третій рівень – передача пауз і повторів: саме вони формують унікальний ритм прози Борхерта, відтворюють незграбність, емоційну напруженість і травмованість літніх людей. Четвертий рівень – дотримання авторської нейтральності (він нікого не засуджує) й тихої співчутливості до героїв. І, нарешті, п'ятий рівень – збереження своєрідної композиційної дзеркальної хореографії твору: при читанні оповідання не залишає відчуття, що спілкування героїв схоже на справжній танець кохання, зради

і пробачення двох людей, які роками звикли жити в гармонії, відзеркалювати й підтримувати одне одного. Розглянемо наш варіант перекладу оповідання, з урахуванням невербальної інтимності, яка перетворюється на мовну асиметрію, що й породжує драматизм оповідання. Борхерт показує, що справжня близькість старого подружжя – не в одкровеннях, а в здатності не ранити одне одного словами. Звертаємо також увагу на роль сенсорики в оповіданні, оскільки саме через аналіз того, як працюють органи чуття, можна передати психологічну травму [8]. Наші коментарі до тексту Борхерта подані в дужках курсивом:

«Раптом вона прокинулася. Було пів на третю. Вона міркувала, чому прокинулася. *(Безіменна героїня є основним фокалізатором оповідання, більшість подій ми сприймаємо з її точки зору.)* Ах так! У кухні хтось штовхнув стілець. *(Слух – основний тригер оповідання, він запускає конфлікт, працює як детектор тривоги й небезпеки для травмованої війною людини: нервова система реагує на найменший звук. Шарудіння, нічні шуми могли бути сигналами загрози.)* Вона прислухалася. Було тихо. Надто тихо, і коли вона провела рукою по ліжку поруч, то відчула – воно порожнє. Оце й робило тишу такою особливою: не було чути його дихання. *(Натяк на порушення нормальності, втрату безпеки: чоловік не поруч, «щось не так». Героїня дуже прив'язана до чоловіка, хвилюється за нього.)* Вона підвелася й навпомацки пройшла темною квартирою до кухні. *(Працюють лише слух і дотик.)* У кухні вони й зустрілися. Годинник показував пів на третю. Вона побачила біля кухонної шафи щось біле. Вона ввімкнула світло. *(Нарешті вмикається зір.)*

Вони стояли один навпроти одної в самих сорочках. Уночі. О пів на третю. На кухні. На столі стояла тарілка з хлібом. Вона побачила, що він відрізав собі хліба. Ніж і досі лежав біля тарілки. А на скатертині були крихти. Коли вони лягали спати, вона завжди витрушувала скатертину. Щовечора. Але тепер тут лежали крихти. І ніж тут лежав. *(Зір – найбільш напружений канал сприйняття. Вона бачить докази, але не хоче робити висновків.)* Вона відчула, як холод керамічної плитки повзе вгору її тілом. *(Тіло реагує чесніше за слова: тактильні образи ніби повзучі, холодні, фізично неприємні.)* І відвернулася від тарілки. *(Зір фіксує факти, але героїня їх цензурує. Вона не дивиться на нього, бо не хоче «побачити брехню». У воєнному та післявоєнному світі люди звикли не бачити зайвого, неприємного: тіла мертвих,*

страсти, руїни, інвалідів, дим крематоріїв тощо.)

«Я думав, тут щось було», – сказав він і озирнувся на кухню. *(Він шукає виправдання, щоб не зізнаватися в дрібній провіні, демонструє типову поведінку людини, яка боїться втратити гідність. Підтекст: він сам – причина шуму, а ця репліка створює «легенду», яку, він сподівається, його дружина прийме.)*

«Я теж щось почула», – відповіла вона *(Дружина не викриває неправду одразу, вона вирішує взяти участь у грі, аби зберегти мир – це стратегія підтримки стосунків, м'яка співучасть у брехні. Підтекст: «Так, я почула тебе, я знаю правду, але не скажу».)*, і водночас їй здалося, що він уночі, в самій сорочці, виглядає зовсім старим. Таким старим, яким він був насправді. Шістдесят три. Удень він інколи здавався молодшим. Вона ж виглядає старою, подумав він, у сорочці вона й справді зовсім стара. Але це, мабуть, через волосся. У жінок це вночі через волосся. Воно раптом робить їх такими старими. *(Дзеркальні внутрішні думки: їй здається, що він виглядає старим, а йому здається, що вона виглядає старою. Зір знову фіксує правду, але водночас обидва не хочуть її визнавати, бо винна ніч, удень усе буде краще. Тут фокус тимчасово переміщується на точку зору чоловіка – він бачить, що вона не така приваблива, як раніше, це ознака втрати кохання, й, відповідно, внутрішній дозвіл забрати її їжу собі.)*

«Тобі треба було взутися. Так босоніж по холодній плитці. Ще застудишся». *(Знову відчуття холоду. Йому соромно, що з'їв її долю хліба. Натомість він намагається компенсувати свою «зраду» турботою. Між ними холод, розчарування, роки війни, втрачена близькість, але страх старіння й досвід розділених страждань об'єднують і породжують взаємну турботу. Їхня розмова – це спроба відродити тепло стосунків, знайти одне одного після травми.)*

Вона не дивилася на нього, бо не могла витримати того, що він бреше. Бреше після тридцяти дев'яти років шлюбу *(Крадіжка хліба – це порушення найсакральнішого – спільного виживання. Дружина ховає очі, уникає цього болю, не може не сказати вголос: ти голодний, ми переможені, принижені, бідні, старі й слабкі.)* – «Я думав, тут щось було», – повторив він і знову безпорадно озирнувся з кутка в куток. – «Я почув щось. То й подумав, що тут щось є». *(Чоловік знову бреше, бо не хоче виглядати слабким. Людина з травмою часто повторює знайомі фрази, щоб стабілізувати себе, уникнути небезпечних (емоційно боліс-*

них) тем, зняти напругу, прив'язати себе до «нормальності» [8].)

«Я теж щось почула. Але, мабуть, нічого». (Героїня робить крок назустріч його неправді. Підтекст: я все знаю, але пробачаю тебе.)

Вона зняла тарілку зі столу й струсила крихти зі скатертини. (Жінка прибирає з поля зору докази його зради. Тактильні відчуття неприємні.)

«Так, мабуть, нічого», – невпевнено відгукнувся він. (Вони ніби мантру повторюють, що нічого не сталося, хоча обидва знають, що сталося. Повтори – це мова травмованих людей з втратою енергії, мова, у якій відчуття замінені формулами, ритуалами, спосіб припинити розвиток діалогу, який може призвести до конфлікту [8].)

Вона поспішила йому на допомогу: «Ходімо. То, мабуть, надворі. Ходімо до ліжка. А то застудишся. Плитка ж холодна». (Замість з'ясування відносин вона відводить чоловіка від його «місця злочину», щоб не довелося дивитися на хліб. Це звучить не як наказ, а як виснажене благання, формула виживання. Підтекст – дорога до ліжка як шлях назад до гармонії.)

Він глянув у бік вікна. «Так... мабуть, надворі. Я думав, це тут було». (Чоловік не вигадав нічого кращого і сподівається, що повтор підсилить правдоподібність. Підтекст: повтор не переконує, лише видає хвилювання і сором.)

Вона підняла руку до вимикача. Треба вимкнути світло, інакше доведеться поглянути на тарілку, – подумала вона. – Я ж не можу дивитися на тарілку. (Зір викриває зраду, тому заради морального компромісу **зір відключається**, щоб зберегти шлюб.) «Ходімо», – сказала вона й вимкнула світло. – «То, мабуть, надворі. Вітром ринва весь час б'є в стіну. Це, напевно, ринва. Вона при вітрі завжди бряжчить». (Дружина «підхоплює брехню» – бо не хоче, щоб він почувався приниженим. Слухові сигнали не збігаються з правдою, тому кожен удає, що чув «щось інше». Звуки стають частиною їхнього етичного договору мовчання – це механізм виживання, типовий для повоєнних подружніх пар.)

Вони намацали шлях темним коридором до спальні. Їхні босі ноги шльопали по підлозі.

«Вітер же є», – пробурмотів він. – «Вітер усю ніч». (Він намагається прийняти її версію, щоб відновити спільність. Підтекст: чоловік приймає «легенду» дружини, бо його власна не витримує критики.)

Коли вони лягли, вона сказала:

«Так, вітер був цілу ніч. То, мабуть, ринва».

«Так... Я думав, це на кухні. А то, мабуть, ринва», – промовив він так, ніби вже напівспав.

Але вона чула в його голосі фальш, коли він брехав.

«Холодно», – сказала вона і тихо позіхнула. – «Я залізу глибше під ковдру. На добраніч». (Емоційний холод – стан подружжя. У шлюбі є любов, але вже немає тепла. Вона завершує епізод м'якою, майже материнською реплікою. Підтекст: «Я не тримаю зла». Глибока, непоказна любов.)

«Ніч», – відповів він. – «Так, холодно таки добряче». (Вони повторюють слова одне одного, повертаючи синхронність і гармонію.)

Потім стало тихо.

Минуло кілька хвилин, і вона почула, як він тихо й обережно жує. (Невідомо, чи відчуває чоловік смак, а дружина не відчуває його протягом оповідання взагалі. Смак тут пов'язаний із соромом і ганьбою, а запах в оповіданні відсутній. Це означає, що в домі, навіть на кухні, немає **затишку**, тепла, лише сухість і холод. У тексті запахи ніби стерті зі світу, як емоції героїв. Запах може викликати сильну емоцію, бо пов'язаний із пам'яттю, повертає до болючих спогадів, тому втрата нюху як захисний механізм може бути спричинена постійним голодом та ПТСР [8].) Вона дихала нарочито рівно й глибоко, аби він думав, що вона спить. Але його повільне, рівне жування заспокоїло її – і вона поступово заснула. (Він відчуває сором, тому жує тихо. Йому потрібна їжа, але він не хоче образити дружину. Підтекст: темрява – приховування провини. Дзеркальні дії: він прикидається, що не їсть, вона – що не чує. Симетрія взаємного захисту. Дихання як маскування та самозаспокоєння [8].)

Наступного вечора, коли він повернувся додому, вона поставила перед ним чотири скибки хліба. Раніше він завжди міг з'їсти лише три.

«Можеш спокійно їсти чотири», – сказала вона й відійшла від лампи. (Дружина уникає світла, не хоче, щоб він побачив її обличчя, яке може видати брехню заради порятунку.) – «Я щось не дуже добре перенешу цей хліб. З'їж-но одну зайву. Я його не так добре перенешу».

Вона бачила, як він схилився над тарілкою (Дружина знаходить в собі сили дивитися, як чоловік їсть, бачити правду).

Він не підвів голови. (Він соромиться і все ще уникає зорового контакту.) У цю мить їй стало його шкода.

«Ти ж не можеш їсти тільки дві скибки», – промовив він над тарілкою. (Чоловік знаходить у собі сили заговорити про проблему.)

«Можу. Увечері я цей хліб не дуже перенешу. Їж. Їж». (Вона компенсує його нічний голод і дарує

те, чого він боявся попросити. Підтекст: «Я знаю, що ти голодний», «Мені шкода, що ми обоє старіємо, «Я хочу полегшити тобі життя».)

Лише за якийсь час вона сіла під лампою за стіл» [4]. (Тендітна рівновага довіри відновлюється, дружина тримає родину ціною власного здоров'я і, можливо, життя. Вона робить це свідомо й жертовно.)

Висновки. Підсумовуючи, скажемо, що оповідання Борхерта «Das Brot» (1946) за своїми символічними й екзистенційними атрибутивними характеристиками потребує вдумливого аналізу, адже, без перебільшення, кожне слово в тексті має вагу. Борхерт демонструє, з одного боку, театральність постановки – через опозицію світла й темряви, гру світлотіні, акустичні деталі, жести й рух («піднімання», «хода»), що формують сценічне враження. З іншого боку, короткі лаконічні фрази містять елементи соматичного проживання та емоційної напруги, спричиненої несказаністю, що мотивує реципієнта «дочитувати» підтекст, залучаючи власний досвід і внутрішнє відчуження. Робота з автентичним текстом уможлиблює простеження на рівні тексту семантичних, стилістичних і морфологічних характеристик, що комплексно формують наратив у контексті художнього відображення психотравматичного досвіду.

Перекладацькі стратегії мають бути спрямовані на семантичну точність та стилістичну адаптацію, відтворення підтексту, передачу пауз і повторів, збереження емоційної стриманості, імпліцитної емпатії, синтаксичної хореографії й композиційної дзеркальності. У людей,

які пережили війну, часто формується особлива етика: «Ми не завдаємо одне одному болю, бо світ і так нас зламав». В оповіданні «дзеркальність» комунікації подружжя – це симптом, пам'ять і терапія травми водночас. У «Das Brot» дзеркальність працює як поетика близькості, що відтворює спільний ритм подружжя, показує, як вони захищають одне одного від правди, і водночас – як намагаються зберегти людську гідність перед лицем старості й приниження. Сенсорні образи в оповіданні виконують не декоративну, а психотерапевтичну функцію: вони натякають, що герої живуть у посттравматичній реальності, сприймають світ фрагментарно, а сенсорні сигнали – це мова їхніх почуттів, які вони не вміють висловити прямо. Саме через сенсорну систему тексту ми відчуваємо любов як турботу та брехню як захист. На жаль, під час та після війни багато пар не можуть знайти ритм спільного життя, відновити містки довіри. Прихована, непроговорена травма породжує нові конфлікти, у такий спосіб остаточно руйнуючи мінімальні залишки можливостей для соціального очищення та катарсису. Твір Вольфганга Борхерта зображує драму німецької родини, яка намагається зберегти любов, людяність і гідність під тиском обставин (*grace under pressure*, за Гемінгвеєм). Це робить оповідання особливо релевантним для сучасних досліджень, зокрема в контексті російсько-української війни, оскільки цей твір актуалізує потребу по-новому осмислювати й пропрацювати травми, пов'язані з війною та її наслідками на всіх соціальних рівнях людської взаємодії.

Список літератури:

1. Ван дер Колк Б. Тіло веде лік: як залишити психотравми в минулому. Київ : Наш Формат, 2021. 210 с.
2. Колесник Р.С. Когезія та когерентність у художньому перекладі (на матеріалі перекладів оповідань В. Борхерта). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (2). С. 161–166.
3. Маски: оповідання письменників ФРН / авт. передм. Н. Матузова ; худож. О. Є. Ніколаєць. Київ : Дніпро, 1979. 340 с. (Зарубіжна новела; кн. 33).
4. Borchert W. Das Brot. *teachSam*. URL: https://teachsam.de/deutsch/d_literatur/d_aut/bor/bor_das_brot_txt.htm (дата звернення: 25.11.2025).
5. Borchert-Gesellschaft. URL: <https://www.borchertgesellschaft.de/start/english> (дата звернення: 25.11.2025).
6. Caruth C. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016. 167 p.
7. Fickert K. J. *Signs and Portents: Myth in the Work of Wolfgang Borchert (with the poems in bilingual form)*. Fredericton, N.B. : York Press, 1980. 85 p.
8. Herman J. *Trauma and Recovery*. New York : Basic Books, 1992. 178 p.
9. Hermenau H. *Das Erlebnis der menschlichen Verlassenheit bei Wolfgang Borchert*. Hamburg: Nolke, 1951. 142 S.
10. Karabulut M. Die Kriegsspuren in der Kurzgeschichte "Nachts schlafen die Ratten doch" von Wolfgang Borchert. *Academic Social Science Studies*. 2022. Vol. 89. P. 119–130. DOI: 10.29228/jasss.57702
11. Naber A. *Den anderen geht es noch schlechter. Kriegstrauma in der deutschen Literatur der unmittelbaren Nachkriegszeit*. Dissertation. München, 2018. 410 S.

12. Profit V. Wolfgang Borchert's "Die Küchenuhr": A study in responding to injury. *Andererseits: Yearbook of Transatlantic Studies*, 2018/19. Vol. 7/8. P. 51–62.

Solodka L. O., Krynytska N. I., Dzekun Yu. O. LITERARY REPRESENTATION OF PSYCHOLOGICAL TRAUMA IN W. BORCHERT'S SHORT FICTION (BASED ON HIS STORY "DAS BROT")

The article examines the literary heritage of Wolfgang Borchert in the context of post-war German "rubble literature" (Trümmerliteratur) and the formation of the concept of psychological trauma in the writer's short fiction. The study outlines key biographical aspects of Borchert's difficult life, which ended tragically because of his wartime experience, imprisonment, physical exhaustion, and prolonged illness. These factors shaped the emergence of expressive artistic representations of moral abandonment, emotional depletion, and the destructive impact of war on the individual in his texts. The existential trials he endured predetermined his distinctive stylistic manner, characterized by associative imagery, fragmented symbolic patterns, and concentrated conceptual markers. The theoretical framework of the research is grounded in the works of Trauma Studies (C. Caruth, B. van der Kolk, and J. Herman), which make it possible to interpret Borchert's texts through the lens of individual and collective traumatic memory characteristic of post-war German society. The article analyzes the symbolism of everyday objects that function as markers of psychological trauma and structure the internal world of the individual, as well as the stylistic features of the author's narrative, manifested through fragmentation, laconic expression, textual reduction, and heightened emotional intensity.

The scholarly novelty of the study lies in combining literary and translation-studies approaches with the methodological tools of Trauma Studies, enabling an interpretation of Borchert's short fiction as a complex phenomenon grounded in the transmission and re-conceptualization of psychological trauma – an especially relevant perspective in the context of the current Russian-Ukrainian war.

The results of the research may be applied in further studies in German literary scholarship, translation studies, literary trauma research, and in the teaching of German-language fiction.

Key words: *German literature, Wolfgang Borchert, Trümmerliteratur, post-war fiction, psychological trauma, Trauma Studies, short fiction, literary representation of war, symbolism, fragmentation, laconicism, sensorics, translation strategies.*

Дата надходження статті: 25.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025